

נטילת ידים

[א]

מים אחרונים

והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלקיכם. (ויקרא כ, ז)

(ברכות נג, ב) "והתקדשתם" - אלו מים ראשונים, "והייתם קדשים" - אלו מים אחרונים, "כי קדוש" - זה שמן, "אני ה' אלהיכם" - זו ברכה.

איזה פסוק

ועי' בספר תורה תמימה (ויקרא יא, מד הערה קצט) עה"פ "כי אני ה' אלקיכם והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ", שהק' על ה"תורה אור" שציין בדרשה זו את הפסוק דס"פ קדושים (כ, ז), אך לא נראה כן, שהרי שם לא סיים כי קדוש אני. וגם לפי עיקר תכונת הדרשה דאיירי בנקיות וטהרה שייך דוקא פסוק דפרשה זו דאיירי בטהרה ובמצות כל תשקצו את נפשותיכם, משא"כ התם איירי באיסור עבודת כוכבים. אמנם כאן לא סיים אני ה' אלהיכם, וצ"ל דסמכה הגמ' על שני הלשונות שבענין אחד:

מלח סדומית

איתא בחולין (קה, א) אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיין מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה. ובהמשך הסוגיא (שם קה, ב) אמר רב יהודה בריה דרבי חייא מפני מה אמרו מים אחרונים חובה שמלח סדומית יש שמסמא את העינים. אמר אביי ומשתכח כי קורטא בכורא. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי כל מלחא מאי, אמר ליה לא מבעיא. אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא משו מיא בתראי על ארעא משום זוהמא, אמר לי מר משום דשריא רוח רעה עלייהו.

בזה"ז

ועל פי זה כתבו התוס' (ברכות נג, ב) דדוקא להם שהיו רגילין ליטול ידיהם אחר הסעודה מפני מלח סדומית, אבל אנו שאין מלח סדומית מצוי בינינו, ואין אנו רגילין ליטול אחר הסעודה, אין הנטילה מעכבת עלינו לברך. ומיהו אנשים מעונגים הרגילין ליטול ידיהן אחר הסעודה ודאי להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון וצריכים ליטול את ידיהם קודם בהמ"ז. מבואר בתוס' שחיוב הנטילה לפני ברכת המזון הוא משום דרגילים היו ליטול ידיהם בסוף הסעודה, ולכן אין לו לברך קודם שיטול ידיהם, ולא משום שבעצם יש חיוב להסיר המלח סדומית לפני ברכה"מ.

ובעיקר דברי הגמ' עי' ברא"ש (ברכות ח, ו) שתמה דהכא משמע דמים אחרונים מצוה משום קדושה, ובפרק כל הבשר (קה, ב) משמע שהן חובה מפני הסכנה משום מלח סדומית שמסמא את העינים, ותי' דמשום קדושה אמרו שהן מצוה, ומשום סכנת מלח סדומית הוסיפו לעשותה חובה. משמע שהחיוב הוא עצם הסרת הסכנה.

עוד כתב בשם רב האי משם גאון דהא דאמרינן הכא שהם מצוה משום קדושה היינו למברך לפי שמזכיר את השם צריך ליטול ידיו קודם שיברך, אבל נטילת האחרים אינן משום קדושה אלא מפני הסכנה בלבד, ואם רצו אין נוטלין קודם ברכה.

ממשיך הרא"ש שמה שלא נהגו האידנא במים אחרונים, אותם שאינם מברכין אינם צריכין לפי שאין מלח סדומית מצוי אצלנו, והמברך נמי כיון שאין אנו עושין כמו שהפסוק אומר "כי קדוש" - זה שמן הטוב גם בנטילה נמי לא נהגו. וגם לא איקרו ידים מזוהמות כיון שאין אנו רגילין ליטול ואין אנו מקפידים. וה"ל בפרק כיצד מברכין (מב, א) אמר רב אשי כי היונין בי רב כהנא הוו אמרי כגון אנן דרגילין במשחא משחא מעכב לן, אלמא אותם שלא היו רגילין לא היו חוששין בו ולא היה מעכב עליהן. אע"ג דנפקא לן הכא מקרא, אסמכתא בעלמא הוא. ומיהו אם יש אדם שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו לאחר סעודה לדידיה הוו ידים מזוהמות וצריך ליטול קודם שיברך.

וכתב הערוה"ש (סעיף ה) לדינא במים אחרונים לא מיבעיא לשיטת כמה מרבתינו שמעיקר דינא יש חיוב גם בזמה"ז

אלא אפילו לשיטת התוס' דליכא חיוב בזמה"ז, אין ספק שכתבו כן כדי ללמד זכות על מה שלא נהגו בימיהם, אבל גם רבותינו התוס' מודים דצריך גם בזמה"ז, דמי יימר שמלח סדומית אינו מצוי גם עתה.

אין דרך ליטול

ועי' במשנ"ב (ס"ק כב) אמש"כ המחבר (קפא, י) שיש שאין נוהגים ליטול מים אחרונים, מפני שאין מלח סדומית מצוי בינינו. ומשום ידים מזוהמות אין חוששין הואיל ועכשיו אין מקפידין לרחצן מלכלוך המאכל אין זה קרוי זוהמא לנו. זה כדברי הרא"ש הנ"ל.

אבל ממשיך המשנ"ב שדעת הגר"א בביאורו דצריך ליטול גם האידנא. [דטעם מלח סדומית וידים מזוהמות גם עתה שייך וכמ"ש בס"א], וכ"כ המג"א בשם המקובלים דכל אדם יזהר במים אחרונים, וכן החמיר המהרש"ל בים של שלמה, וכ"כ הברכי יוסף ע"ש שהחמיר הרבה בזה.

נשים ו"יעקים"

מנהג ה"יעקים" לא ליטול מים אחרונים, וכן הרבה נשים שאינן נוטלות ידים, וצ"ב. והנה הגר"י עמדין בספרו מור וקציעה כתב טעם חדש למה יש לי לחלק בין זמנם לזמננו, כי הם היו נוהגין לאכול באצבעותיהם בלי כף ומזלג, כדאיתא בנדרים (מט, ב) דא"ל חד לחבריה עד מתי אתה מאכילני רוקך, כה"ג הוא דחובה היא משום דנפיש זוהמא משו"ה אחמירו בה. משא"כ אנו במדינה זו שדרכנו לאכול בכפות ומזלגות ואין אנו אוהזין התבשיל בידיים ע"פ הרוב, מסתברא דלא צריך נטילה, אפילו לדעת בעלי הקבלה, דמידי הוא טעמא אלא משום זוהמא. מיהו אם אינו נזהר שלא ליגע בתבשיל אלא ע"י דבר אחר, ודאי צריך ליטול לעולם. אבל מי שברי לו שלא נגע, פשיטא לי שאין מקום לנטילה זו כל עיקר. ואפשר מפני כך נשים שלנו האסטניסות אין נוהגות בנטילת ידים אחרונים. אך אותן שאין זהירות לאכול בכף ומגרפה, ואין ידיהן נקיות, ודאי גם הנה חייבות בנטילת ידים אחרונים כמו אנשים בלי שום הפרש, וצריך להודיען.

ומה"ט נראה שלא נהגו ה"יעקים" ליטול מים אחרונים, משום דכידוע הם מאוד מקפידים על נקיות, ואין דרכם לאכול בידיים רק בכף ומזלג, א"כ דינם כנשים האסטניסות שכתב היעב"ץ שפטורות ממים אחרונים.

אמנם בהנהגות ופסקים (הגר"ח זוננפלד) באורים הלכות מים אחרונים (הערה א) כתב שבין לטעם האמור בכרכות (נג, ב) דילפינן לה מקרא "והייתם קדושים" אלו מים אחרונים, ובין לטעם האמור בחולין (קה, ב) מפני מה אמרו מים אחרונים חובה, מפני מלח סדומית שמסמא את העינים, אין לחלק בין איש לאשה.

וכ"כ הגריש"א זצ"ל (ברכות נג, ב) וז"ל ובעיקר הדברים יש לציין שאף נשים חייבות במים אחרונים שהרי אי"ז מ"ע שהז"ג.

בספר תשובות והנהגות (כרך א סימן קעד) ג"כ דן בשאלה זו האם נשים אם חייבות במים אחרונים. והשיב וז"ל לא מצאתי שום יסוד לחלק בין אנשים לנשים, רק לאלו שמדמין שמים אחרונים רק חומרא וכשיטת התוס' (חולין קה, ב) שאין מלח סדומית מצוייה בינינו, ולכן אף דבשו"ע ר"ס קפ"ב פסק כרמב"ם וש"פ דאף האידנא מים אחרונים חובה, מ"מ בסוף הסימן הובאה שיטת התוס' דיש נוהגים שאין נוטלים, ואף דכתב המג"א בשם המקובלים ובברכ"י להחמיר בזה, מ"מ נשים לא נהגו בחומרות שיסודם בסוד ה', אבל לפי שיטת הגר"א זצ"ל מים אחרונים חיוב מדינא, פשיטא דשייך בנשים כבאנשים.

ממשיך הגר"מ וראיתי גם אצל חסידים ואנשי מעשה שגם נשים נהגו במים אחרונים, ולכן אף שיש יסוד ועיקר מן הדין לנשים לא ליטול כיון שלשיטתם אינו אלא חומרא וכמ"ש, מ"מ כשמחמירות יקבלו על כך שכרן, ובלבד שלא יבלוט באופן דיהיה מיחזי כיוהרא.

וכל זה כשהידים נקיות, אבל מצוי שהידים מזוהמות מאוכל, ואז מפורש בגמרא (ברכות נג, ב) שאסור לברך בידיים מזוהמות. ובזוה"ק פרשת בלק (קפ"ו) מחמיר שחייב מיתה אם מברך, וצריך לנגב היטב וכמבואר ברמב"ם פרק ו' דברכות (הלכה כ'), ובזה נשים חייבין שזהו חיוב נטילה מן הדין וראוי להזהירן על כך.

מלח ים

ממשיך הערוה"ש דמלח ממי הים יש בהם חשש מלח סדומית, וזה שכתבו דעכשיו ליכא מלח סדומית מפני שבמדינתם היו אוכלים ממלח שחוצבים בהרים, וגם עתה שם כן הוא, אבל במדינתנו הרבה שאוכלים ממלח המים ויש בזה חשש מלח סדומית. וגם בזוהר פינחס [ד' רמ"ו] הזהיר על זה, וכל המקובלים הזהירו על זה [מג"א סק"י]. ובשו"ת מן השמים לאחד מהקדמונים מבואר שכל המקיל במים אחרונים מקילים לו מזונותיו מן השמים, ולכן יש לזהר בזה מאד וכך נוהגים כל יראי ה' ויש לכל בעה"ב להזהיר לבני ביתו שיזהרו בזה.

וז"ל השו"ת מן השמים (סימן נז) ועוד נסתפקנו במים אחרונים, כי יש מהחכמים האומרים כי בימינו אין נקיות ידים שאין לנו שמן ערב ואין לחוש למים אחרונים, ועל זה שאלתי אם יש ממש בדבריהם ואם לאו.

והשיבו: מי זה אמר ותהי ה' לא צוה, מים ראשונים ואחרונים דבר שבקדושה, וכל דבר שבקדושה המקיל בו מקילין לו ימיו ושנותיו, כך השיבו באמת. (לא כתוב שמקילין מזונותיו).

ברכה

עוד כתב הרא"ש שיש מן הראשונים שאמרו שמברך על המים אחרונים על רחיצת ידים, אבל רב עמרם כתב שאין מברכין עליהם לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה, ונתן סימן לדבר בשמתא נרש.

וע"ע ברמב"ם (ברכות ו, ב) וז"ל כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לקריאת שמע בין לתפלה מברך תחלה אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים, שזו מצות חכמים שנצטוונו מן התורה לשמוע מהן שנאמר על פי התורה אשר יורוך. ומים אחרונים אין מברכין עליהן שאינם אלא מפני הסכנה, ולפיכך חייב אדם להזהר בהן ביותר. והשיג עליו הראב"ד אני שמעתי בשימושי הגאונים הקדמונים שכתבו על המים האחרונים ברכה על רחיצת ידים, וחיי ראשי דברים נכונים הם שהרי חכמים דרשו את שתיהן מפסוק אחד "והתקדשתם והייתם קדושים". וכן אמרו ידים שהן מזוהמות פסולות לברכה, ובאמת ובברור אם אכל דבר שיש בו זוהמא צריך לברך על רחיצתו, ואם אכל דברים יבשים אין טעון ברכה שאינם אלא משום רפואה וכן חברתי בחיבורי ועיקר.

ועי' בערוה"ש שכל רבותינו כתבו סתם דמים אחרונים א"צ ברכה. ומסביר דכשם שברכת המוציא עולה לכל המאכלים שבסעודה, כמו כן ברכת ענט"י עולה לכל הרחיצות שבסעודה. אמנם לשיטת התוס' לא שייך כאן ברכה כלל, וכן מבואר מהרמב"ם שם שכתב ומים אחרונים אין מברכין עליהם שאינם אלא מפני הסכנה. הרי דס"ל כשיטת התוס', ולדבריהם צ"ל שזה שסמכו חז"ל מקרא אינה אלא רמז בעלמא, משום דליכא מידי דלא רמיזי באורייתא. וראיה לזה שהרי דריש שם כי קדוש זה שמן שהיו סכין בהם את הידים לאחר מים אחרונים, וזה וודאי ליכא חיוב ולא נתפשטה תקנה זו, אלא כדאמרן.

מצות מעקה

הפרמ"ג (פתיחה להלכות נטילת ידים) מביא דברי הרמב"ם שאין מברכין על הסכנה, והק' עליו מהא דמברכים על מצות מעקה, ותי' דצריך לומר במעקה אע"פ שהיא משום סכנה אינו בבירור שמא יארע שיפול הנופל, והוא מצות עשה, משום הכי מברכין עליו, מה שאין כן היכא דשכיח וברי היזקא. עוד תי' דמצות עשה מן התורה מברכין אף בסכנה, ושאני הני דרבנן ומשום סכנה.

אבל מביא דברי רש"י (חולין קו, א) על ההיא דאמרין "מצוה לשמוע דברי חכמים" שכתב "שתקנוה", וכפירוש חידושי הרשב"א שבלא תקנתם היה נהוג ביניהם ליטול לחולין שירגילו בתרומה, ועוד מצוה מתקנתם, וא"כ מברך על התקנה.

טעם המקובלים

בספר יסוד ושורש העבודה (שער ז פ"ז) כתב טעם על פי הסוד לעיקר חיוב מים אחרונים. וז"ל אתה הראית לדעת למעלה בפרק ה' ב"ח בתקוני השולחן: תקוונא עשיראה מים אחרונים, דאנון חובה לאתעברא זוהמא בישא מיניה ולמיהב חולקא לסטרא בישא מההוא זוהמא דעל ידוי, בגין דלא ישתכח מקטרגא לגביה כו', עכ"ל. ובזה"ק פ' תרומה (קנד, ב) ג"כ, ז"ל: לבתר דאכיל בר נש ואתענג, אצטרך למיהב חולקא דתמצית לההוא סטרא, ומאן איהו מים אחרונים, ההוא זוהמא דידין כו', וע"ד ודאי אנון חובא, חובא אנון ובאתר דחובה שריין ואיהו חיובא על בר נש למיהב ליה חולקא דא, עכ"ל בקצור. ואזהרת הגמרא גלוי וידוע ומסורה לכל הוא ואין צורך להעתיקה. לכן יזהר האדם בזה מאוד, אפילו לא אכל אלא פת חריבה, כן כתב האריז"ל. וכתב עוד, שאם לא נטל מים אחרונים, יתהפך

שלח"ן לנח"ש, ומאריך באזהרה זו מאוד ע"פ הסוד. כל איש שורר בביתו טוב להזהר בזה, לטול מים אחרונים בכלי דוקא, כמבואר בב"י בשו"ע (קפא, ב) ע"ש.

דברי הזוהר הק' הובא גם בשל"ה הק' (שער האותיות אות הקו"ף - קדושת האכילה א) ואמרו במדרשו של רבי שמעון בר יוחאי ע"ה (זהר ח"ב דף קנ"ד ע"ב; זהר חדש רות דף פ"ז ע"א) ואחרונים חובה, הם הכתרים התחתונים הנקראים חובה, כי הם מטין את האדם לכף חובה, ולפי שמים אחרונים חלקם בסעודה נקראים חובה, וחובה עלינו לתת להם חלק זה שהוא זוהמת הידים (בסוד עשר אצבעות בסוד הזוהמא הנאחזים בזרועות עולם), ומטעם זה, אני אומר שאין לברך ברכת המזון קודם שיטול, כי אין לבא לפני המלך לברכו בידיים מזוהמות. וצריך להשפיל ידיו במים אחרונים, לרמוז לדברים שהם למטה מהכל, עכ"ל.

ממשיך השל"ה וז"ל ואתם בני יצ"ו, הזהרו במים אחרונים. ואף שכתבו התוס' והרא"ש והמרדכי בסוף פרק אלו דברים שהאידינא אין העולם נוהגין בהם כו', אל תשגיחו בדבריהם בזה, כי אילו ראו את זהר בענין זה, לא כתבו מה שכתבו.

טעם זה הוא על דרך הרמב"ן בשעיר לעזאזל, שכאילו אנחנו מפיסים את הס"מ שלא יקטרג ביוה"כ.

נ"מ אם חובה או מצוה

כתב המג"א (בהקדמתו לסימן קפא) וז"ל כתב הב"י (ר"ס קנ"ח) בשם א"ח מים ראשונים מצוה אחרונים חובה, למאי נ"מ לבטולי הא מקמי הא, שאם אכל ויש לו מים אחרונים, והוא צריך לאכול סעודה אחרת ביום כגון ג' סעודות בשבת, ולא יהיה לו מים, **מבטל הסעודה האחרת ונוטל ידיו לברכה מפני שכבר נתחייב בברכה**. ואם יש לו שמן ערב או יין מנקה בו ידיו ומברך עכ"ל. משמע מדבריו דאם רוצה לאכול ויש לו רק מים ליטול פעם א' נוטל ראשונים ולא אחרונים, כיון שאסור לאכול עד שיטול ידיו.

ממשיך המג"א דקושיא מעיקרא ליתא, דנ"מ להולכים במחנה שפטורים מראשונים וחייבים באחרונים, כדאי' ספ"ק דעירובין, וכן כתב התוס' בחולין. ועסי' קס"ג דאם אין מים א"צ לבטל הסעודה, ונ"ל דעכשיו ראשונים עדיפי אפילו למי שנזהר באחרונים דאינה חובה כ"כ דהא ליכא מלח סדומית.

כמה צריך לילך בשביל מים אחרונים

בספר חכמת שלמה חידש שיש נ"מ בזה דהוי חובה שצריך לילך למרחקים כדי שיהיה לו מים אחרונים. והוא על פח מש"כ הרמב"ם בהלכות שבת (ה, א) גבי הדלקת נר בשבת חובה, שכתב דאינו רשות, שיהיה הברירה בידו אם ידליק או לא ידליק. וכן לא הוי מצוה, שלא יהיה מחויב לרדוף אחריה לעשותה. רק הוי חובה, שמחויב לרדוף אחריה שיעשנה, עכ"ל. וא"כ מוכח דלשון מצוה מורה אף שבאמת מצוה לעשותה, שהרי כבר מיעט שאינו רשות לומר שאם ירצה לא ידליק, א"כ מוכח דהוי מצוה להדליק, ואעפ"כ עדיין יש לומר דאדם אינו מחויב לרדוף אחריה לעשותה. אבל לשון חובה משמע שמחויב לרדוף אחריה שיעשנה. וא"כ הכי נמי יש לומר כיון דקיימא לן לעיל סימן קס"ג דאם אין מים לאחרינו תוך מיל ולפנינו תוך ד' מילין מותר לאכול בלא נטילת ידים, א"כ מוכח דאינו מחויב לרדוף אחריהם ביותר, והיינו כיון דהוי רק מצוה. אבל מים אחרונים הוי חובה, ומחויב לרדוף אבתרייהו. **וא"כ אם יש לו יכולת למצוא מים, אף יותר ממיל לאחרינו וד' מיל לפנינו, נמי מחויב לחזור או לילך עבורן.**

הפסק בדיבור

כתב הרמב"ם (ברכות ו, כ) צריך אדם לנגב את ידיו ואחר כך יאכל, וכל האוכל בלא ניגוב ידים כאוכל לחם טמא, וכל הנוטל ידיו באחרונה מנגב ואח"כ מברך. ותכף לנטילת ידים ברכת המזון, לא יפסיק ביניהם בדבר אחר אפילו לשנות מים אחר שנוטל ידיו באחרונה אסור עד שיברך ברכת המזון.

ועי' בכס"מ שמקור הדין הוא ברכות (דף מב) מימרא דר' חייא בר אשי אמר רב תיכף לנטילת ידים ברכה, ופירש"י לנטילת ידים דמים אחרונים ברכת המזון, ולא יאכל כלום עד שיברך על מזונו. משמע מדברי רבינו ורש"י דלהפסיק בדבור בין מים אחרונים לברכה מותר, והטעם שלא פ"י תכף לנטילת ידים ברכה שלא יפסיק ביניהם אפילו בדבור, משום דלקמן אמרינן אין מסיחין על כוס של ברכה, כלומר משמזגו את הכוס אסור לדבר, ואם איתא אף קודם שמזג את הכוס אסור דתכף לנטילת ידים ברכה, אלא ודאי לא איתמר תכף לנטילת ידים ברכה אלא לענין שלא יאכל וישתה עד שיברך.

ומסביר ערוה"ש (קפא, א) דהפסק דיבור לא שייך אלא במקום שיש ברכה וצריך להסמיך הברכה להמעשה, ובמים אחרונים ליכא ברכה, ובמים ראשונים קבעו חכמים שלא להפסיק בין ברכת ענט"י ובין ברכת המוציא, אבל במים אחרונים מה שייך הפסק בדיבור, ובשלמא אכילה ושתייה אסור משום דאזלא לה ברכת המוציא אחר הנטילה, אבל הדיבור למה יאסר.

אמנם המשנ"ב (ס"ק כד) כתב בשם הב"ח א"ר ואר"י ז"ל שצריך ליהזר שלא להפסיק בין הנטילה לבהמ"ז אפילו בד"ת.

וע"ע לעיל (קעט, א) שכתב השו"ע גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות, עד שיברך בהמ"ז. וכתב המשנ"ב (ס"ק א) שה"ה שיש ליהזר לכתחלה שלא יפסיק בדיבור אפילו מעט, דתיכף לנטילה ברכה. ומהאי טעמא יש ליהזר שלא לשהות שהיה מרובה אחר הנטילה, וכ"ש שלא לעסוק באיזה עסק. אך אם צריך להפסיק בדבר נחוץ, או בדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה. (וקצת צ"ע אם ידי נקיות מה מועיל עוד נטילה).

ובספר כף החיים (קעט, א) הביא מעשה שאחד נהפך לו הכתף והגיש כאב חזק, ואמר לו האר"י ז"ל שכאב לו מפני שנפסיק בין מים האחרונים לברכה"מ בקריאת פרק משניות.

אבל בספר סדר היום (זכר החורבן וחיוב הלמוד בשעת אכילה וסדר בהמ"ז) כתב וז"ל ויאמר תיכף ברכה"מ תיכף לנטילה ברכה, ובד"ת מותר להפסיק. וראוי הוא לאומרם כאן קודם ברכה"מ אם לא אמרם בתוך המזון, כי אין השלחן מתברך ולא המזון שאכל כי אם כשקורא דברי תורה על השלחן שאכלו עליו, ולא אמרו ד"ת לא מזבח כפרה איקרי ולא שלחן שלפני ה' איקרי, כי העיד עליו שכל מה שעשה לצורך עצמו עשה ולתועלת גופו. כי כל דבר הנעשה בעולם לצורך הגוף בלבד ואין מעורב בו חפצי שמים הוא חלק לסטרא אחרא ואין ברכת ה' מצויה שם.

[ב]

דבר שטיבולו במשקה

איתא בשו"ע (או"ח קנח, ד) אם אוכל דבר שטיבולו באחד משבעה משקין שסימנם י"ד שח"ט ד"ם [דהיינו יין, דבש, (דבורים ולא של תמרים או של מין אחר), שמן זית, חלב, טל, דם, מים] ולא נתנגב, ואפילו אין ידיו נוגעות במקום המשקה, צריך נטילה בלא ברכה. וכתב הרמ"א שאפילו אינו מטבל רק ראש הירק או הפרי, אפ"ה יטול בלא ברכה.

ועי' במשנ"ב (ס"ק יא) היינו אפילו ירק ופירות ובשר, ואע"ג דעל פירות לא תקנו נט"י, (ואדרבה הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח), התם הפירות עצמן לא נטמאו מהידים שהידים שניות הן ואין שני עושה שלישי בחולין, משא"כ כשטבולין במשקה ובמשקה קי"ל דנגיעה בידים מטמא אותן להיות תחלה, תקנו ליטול את הידים שלא יתטמאו המשקין על ידם, ויפסלו אח"כ גם האוכל.

עוד כתב (ס"ק יב) שאותן ששוקעין פירות או ירק במים לנקותן חשיב טיבולו במשקה. ודבר שאין דרכו לטבולו או להיות עליו משקה א"צ נט"י, דמלתא דלא שכיחא היא ולא גזרו בה רבנן.

נקרש המשקה

כתבו הפוסקים כל המשקין שנקרשו בין ע"י בישול בין ע"י צינה עד שאין בהם טופח ע"מ להטפיה לא חשיבי משקה, ודעת התוספות שאפילו חזרו ונימוחו אח"כ, זולת יין או מים וה"ה חלב שנקפא כשחזרו ונימוחו חשיבי משקה. ולפ"ז כתב המשנ"ב שמרקחת המטוגן בדבש אם הדבש שעליהן קרוש עד שאין בהם טופח ע"מ להטפיה לכו"ע מותר לאוכלן בלא נטילה. ואם הדבש אינו קרוש דעת הט"ז דחשיב משקה, ודעת המ"א דלא חשיב משקה כיון שעומד הדבש הזה לאכילה ולא למשקה שם אוכל עליו. והח"א הכריע דיש חילוק בזה דאם קנה הדבש ועדיין הוא מעורב בשעוה והתיכו ע"מ כן כדי לטגן בו אם כן מעולם לא היה עליו שם משקה כיון שהתיכו בשביל אכילה, ואין צריך נט"י, אבל הקונה דבש שכבר מהותך מן העושים משקה מעד וידוע שהם מהתכים כדי לעשות משקה צריך נט"י אף על גב שמתגן בו אוכל.

ועיין בדה"ח שכתב דאם אוכל המרקחת ע"י מזלג יש להקל דא"צ נטילה. וכל זה במרקחת המטוגן בדבש אבל המטוגן בצוקער אין צריך נטילה לכו"ע דלא הוי משקה.

טיבול עוגיות בחלב

חלב כתב המשנ"ב שה"ה מי חלב או חמאה כשנימוחה, ולכן הטובל בהם דבר מאכל צריך ליטול ידיו, ואם היה החמאה קרושה א"צ ליטול ידיו, דחמאה קרושה הוי כאוכל. והאוכל דבר המטוגן בחמאה כשהיא לחה ע"ג צריך ליטול ידיו, ובח"א כתב דדוקא כשנימוח החמאה במחבת בשעת הטיגון קודם שהניח האוכל לתוכו ונעשה עליה שם משקה מקודם, אבל כשנימוח אח"כ קי"ל דמשקה הבאה לתקן אוכל הוא והאוכל דבר המטוגן בשומן או במי ביצים לכו"ע לא הוי משקה.

ברכה

כתב המשנ"ב שהטעם שלא מברכים, כי יש מקצת הראשונים דסברי שלא הצריכו חכמים נט"י לדבר שטיבולו במשקה אלא בימיהם שהיו אוכלים בטהרה, משא"כ עכשיו שכולנו טמאי מתים, ולכך לא יברך ענט"י שספק ברכות להקל.

בזה"ז

ממשיך המשנ"ב וז"ל והנה במ"א הביא בשם הל"ח דהעולם נוהגים שלא ליטול, ויש להם על מה שיסמוכו היינו על מקצת הראשונים הנ"ל, אבל הרבה אחרונים החמירו מאד בדבר וכתבו דהעיקר כרוב הפוסקים דצריך נטילה מדינא אף בזה"ז. ועיין בביאור הגר"א שגם דעתו כן, והחמיר מאד בזה שאף צריך לברך ע"ז. ולכן אף דהעולם אין נוהגין לברך עכ"פ אין להקל לאכול בלי נטילה. וצריך לזה כל דיני נטילה כמו לפת. ומ"מ בפחות מכזית נ"ל פשוט שאין להחמיר בזה כלל דאפילו בפת הרבה אחרונים מקילין.

וכתוב בהגהה שמהטור (סימן תע"ג ותפ"ו) לא משמע כן עיין שם, ובטלה דעתי מפני דעתו הרחבה. ועיין שם בביאור הלכה בסימן תע"ג סעיף ו'.

טיבול ראשון ליל הסדר

כתב הט"ז (או"ח תעג, ו) אמש"כ השו"ע שנוטל ידיו לצורך טיבול ראשון, דכל שטיבולו במשקה צריך נטילה, שמכאן יש תוכחת מגולה לאותן שאין נזהרין בכל השנה ליטול קודם שיאכל דבר שטיבולו במשקה, דמה נשתנה הלילה הזה מכל הימים שבשנה. ואם בא לטהר עצמו טפי בלילה זו, ה"ל להזהר עכ"פ בעשרת ימי התשובה שנוהרים הכל לאכול פת של ישראל דוקא, אלא ודאי שאין כאן אלא חסרון זהירות ואין מדקדקים להשוות מידותיהם.